

OORLOGSVOERING IN DE OUDHEID

Jean Lopez (red.)

OORLOGS- VOERING IN DE OUDHEID

Vertaald uit het Frans door
Rutger H. Cornets de Groot & Bettina von Ehrenthal

NOORDBOEK

© 2026 Jean Lopez (red.) | uitgeverij Noordboek

Oorspronkelijke titel: *La guerre antique*

© Perrin 2022

Vertaling: Rutger H. Cornets de Groot & Bettina von Ehrental

Omslagbeeld: Griekse huurlingen uit de archaïsche periode. © Rava/Bridgeman Images

Omslagbewerking: Stephanie Jacobs | Quatre-face

Boekverzorging: Doortje Gorissen | Sagor

ISBN 978 94 6471 342 8

NUR 689 | 683

Noordboek is onderdeel van

20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, Hellingbaas 1, 8401 JH Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

INHOUD

Introductie.....	12
------------------	----

I Oorlogen en veldslagen

Kadesj: de eerste propaganda-overwinning.....	16
Marathon, een prestatie van formaat en toch maar half geslaagd.....	25
Leuctra, of de triomf van vorm over getal	32
Hydaspes: Alexander aan de grenzen van zijn veroveringsdroom.....	38
Cynoscephalae, de brute aanval	44
Carrhae, het begin van een Parthische nachtmerrie.....	49
Alesia: de val was bijna perfect.....	56
Actium: wat ging Antonius doen in deze puinhoop?.....	62
Teutoburg, de slag waar Duitsland een legende van maakte.....	68
Adrianopel, de doodsklok voor de legioenen.....	75
De Catalaunische Velden, een strijd tussen barbaren	82
Special: Athene tegen Sparta. De Peloponnesische Oorlog	89

II Wapens en tactieken

De strijdswagen effent het pad voor grote rijken.....	118
De gevechtsolifant, ontembare voorvader van de strijdswagen.....	124
Slingeraars, sluipschutters door de eeuwen heen.....	130
Het mysterie van de trireem	136
Artillerie, de technologische troef van Rome.....	143
De <i>dolabra</i> , het universele gereedschap van de legionair	150
Belegeringsmachines, een vondst van de genie	152
<i>Pilum</i> en <i>gladius</i> , de twee ijzers van het Romeinse leger.....	158
Versterkte kampen, steunpunten van de Romeinse macht.....	161
Waarom het legioen de falanx heeft afgedankt.....	164
Vegetius: zijn tactiekhandboek werd meer dan duizend jaar gebruikt	173
Special: Hannibal tegen Rome. Het raadsel van de Carthaagse nederlaag.....	179

III De leiders

Nebukadnezar, terreur en triomf	212
De verborgen drijfveren achter de <i>Anabasis</i> van Xenophon	218
Cyrus, de grote veroveraar die in de vergetelheid is geraakt	224
Philippus II van Macedonië, waardige vader van zijn zoon	231
Scipio Africanus: jong van jaren, groot van moed	236
Pompeius de Grote, van triomf tot ondergang	243
Julius Caesar, een man met haast	248
Vercingetorix, de man van 52 voor Christus.....	255
Julianus Apostata, de filosoof-generaal	261
Special: Het leger van Alexander de Grote. Het recept van de onoverwinnelijkheid	269

IV De troepen

Het Assyrische leger: de pionier	296
De 'Onsterfelijken', mythische Perzische soldaten, opgetekend in het Grieks	304
De Heilige Schare van Thebe, meer professionals dan minnaars	309
De peltasten ontdekken de zwakke plek van de falanx.....	313
De Huurlingenoorlog: Carthago's kostbare misrekening.....	318
Het legioen in gevecht: de barbarenvermaler.....	325
De veliten, lichte soldaten met een geavanceerde techniek	332
De Romeinse boogschutter, een miskende maar onmisbare helper	338
De <i>katafrakten</i> , gepantserde stormruiters uit Azië.....	343
De pretoriaanse garde, risicovolle handlangers.....	349
Special: De val van het Romeinse Rijk. Moord of zelfmoord?	355

Woordenlijst.....	383
-------------------	-----

Illustratieverantwoording	398
---------------------------------	-----

INTRODUCTIE

12. Introductie

Elf jaar geleden, een paar maanden na de verschijning van het boek met daarin een bundeling van artikelen uit het Franse tijdschrift *Guerres & Histoire* (Oorlogen en geschiedenis), liet ik onder onze lezers een enquête houden om een goed beeld te krijgen van hun verwachtingen. Op de vraag 'Naar welke periode van de militaire geschiedenis gaat uw belangstelling het meest uit?' antwoordde een meerderheid van de vijftigplussers: 'De twintigste eeuw.' Dat was geen verrassing. Maar bijna de helft van de dertigers gaf de voorkeur aan de oudheid, en dat verbaasde me. Waar kwam dit vandaan? Op de middelbare school lijkt het Griekse en Latijnse onderwijs op sterven na dood en in geschiedenisboeken leggen de veertig eeuwen van de oudheid oneindig veel minder gewicht in de schaal dan de eenentwintigste eeuw waarvan de bovengrens steeds dichterbij het heden komt te liggen. Zou het kunnen dat dit kleine deel van het curriculum belangstelling voor de oudheid heeft opgewekt? Of zou het een positief gevolg kunnen zijn van videogames, de populariteit van miniaturen, wargames en andere strategiespellen? Het fenomenale succes van *Age of Empire* en *Total War: Rome* valt niet te ontkennen. Heeft de bioscoop een rol gespeeld in deze rage? Na de gouden eeuw van de epische films, tussen 1930 en 1960, en de grote leegte die daarop volgde, zien we sinds de jaren 2000 inderdaad een renaissance van het genre in de vorm van series of bloederige kaskrakers. Hoewel ik in mijn contacten met lezers van het tijdschrift het raadsel van de terugkeer van de hoplieten en legionairs niet met zekerheid heb kunnen oplossen, heb ik in ieder geval een indruk gekregen, die wordt versterkt door de recente ervaring van de antieke wereld in de fantasyliteratuur: de oudheid fascineert omdat het voor de meeste mensen een terra incognita blijft die wordt bevolkt door helden, halfgoden en buitengewone veroveraars, een bijna magische uithoek van het menselijk avontuur waar met beperkte technologische middelen rijken en beschavingen werden opgebouwd, die voor het merendeel verdwenen zijn.

Dromen en de verbeelding sluiten kennis niet uit; eerder stimuleren ze die. Spelen op een console of op een bord roept vaak historische vragen op: wanneer is oorlog, dit georganiseerde geweld, ontstaan in de geschiedenis van de mensheid? Waarom werd het, vanaf het Sumerische tijdperk, vanaf de uitvinding van de stad en staat, de gewone manier om conflicten te beslechten? Waarom hechtten de Assyriërs zoveel waarde aan agressie, veroveringen en gebruik van terreur en droomden zij als eersten van wereldheerschappij? Waarom hield het bouwwerk van Assurbanipal of dat van Alexander geen stand, terwijl het Romeinse rijk eeuwig leek te duren? Hoe konden de onoverwinnelijke legioenen worden platgewalst door wervelende ruiters uit de steppen of door uit de bomen vallende Germaanse cohorten? Is het verwonderlijk dat men in de oudheid ondanks een strikt zelfvoorzienende economie, nooit ophield legers op te richten, bolwerken te bouwen, machines uit te vinden om ze neer te halen, verslagenen te executeren of tot slavernij te veroordelen? Bijna vijfduizend jaar geleden zagen we onder de vlag van Ur al infanteristen voor strijdswagens marcheren: een moderne visie.

Bij de slag om Qarqar in 853 voor Christus telde het Assyrische leger 75.000 infanteristen, vijfduizend cavaleristen en tweeduizend strijdswagens. Op het slagveld van Cannae, zes eeuwen later, tijdens de Tweede Punische Oorlog, stierven in een paar uur tijd 45.000 manschappen. Zulke onbegrijpelijke aantallen zijn alleen overtroffen door Napoleon. Oorlogsvoering in de oudheid dwong staten tot buitensporige inspanningen. Er waren schriftgeleerden, magazijnen, wagens, reservoirs, wegen, gereedschappen, miljoenen boekhoudkundige documenten en al snel vloten nodig om de logistiek te verzorgen. Het leger had de beste technologie tot zijn beschikking: de metallurgie van brons en vervolgens

ijzer – en de grootste wetenschappers en ingenieurs wilden hun kennis en kunde hiervoor maar al te graag inzetten: Archimedes van Syracuse en Apollodorus van Damascus zijn maar twee voorbeelden. De militaire organisatie bleef zich diversifiëren, aanpassen en vernieuwen, veel sneller dan in de civiele sfeer. De infanterie bleef de hele periode het belangrijkste, maar daarnaast speelden de wagenmenners, daarna de cavalerie en de genie ook een belangrijke rol. De speer, de katapult, de bijl en het schild kregen gezelschap van het zwaard, daarna van de composietboog, al snel gevolgd door bepantsering en werpmachines. De strijd was eerst en vooral een belegering van een stad voordat het tot goed georganiseerde confrontaties kwam. De mate van organisatie – en training – van de Macedonische falanx of het Romeinse legioen wordt vandaag de dag nog steeds bewonderd, en de tactische figuren die gebruikt werden in Leuctra of Cannae zullen nog lang worden bestudeerd. Alle Europese veroveraars vergeleken zichzelf met Alexander en Caesar, met Hannibal en Pompeius, allemaal lasen ze de *Ilias*, de *Anabasis* en de verhandelingen van Vegetius¹, net zoals elke edelman een krijger wilde zijn en elke koning gelauwerd wilde worden. Het verslag van Titus Livius van de confrontatie tussen Hannibal en Scipio Africanus stond lange tijd model voor dat van Wallenstein en Gustavus Adolphus, van de Grand Condé en Montecuccoli, van Marlborough en Villars, en we eindigen hier voor Napoleon, die kort voor zijn dood aan Marchand een *Overzicht van de oorlogen van Julius Caesar* dicteerde.

De militaire erfenis van de oudheid is immens. Daarom is *Guerres & Histoire* inhoudelijk verplicht om in elk nummer minstens een artikel over antieke oorlogsvoering op te nemen en regelmatig een uitgebreide special. Uitgeverij Perrin wilde het beste hiervan samenbrengen en dit in een nieuw kader presenteren. Dat is het mooie werk geworden dat je in handen hebt. Het begint met de eerste slag waarvan voldoende bekend is om de fasen en de eenheden te kunnen reconstrueren, die van Kadesj in 1274 voor Christus, en het eindigt met de val van het West-Romeinse Rijk. Het bestaat uit 61 artikelen die gepubliceerd zijn in *Guerres & Histoire*, plus vijf niet eerder gepubliceerde artikelen. Vier delen behandelen achtereenvolgens oorlogen en veldslagen, wapens en tactieken, leiders en troepenkorpsen, van de Perzische Onsterfelijken tot de *katafrakten*, voorlopers van de zware cavalerie van de middeleeuwen. Elk hoofdstuk eindigt met een dossier met meerdere invalshoeken over een belangrijke kwestie: de Peloponnesische Oorlog, de Tweede Punische Oorlog, het leger van Alexander de Grote en de val van het Romeinse Rijk. De verhalen zijn rijkelijk gelardeerd met de iconografie die van *Guerres & Histoire* zo'n succes heeft gemaakt, waaronder kaarten, diagrammen en voorstellingen van Giuseppe Rava, de bekende illustrator van oorlogsvoering in de oudheid. In bijna elk artikel vind je ook interviews met gerenommeerde historici. Kortom, we hopen alles bij elkaar te hebben gebracht voor een geweldige reis door veertig eeuwen oorlog. En dan nu het woord aan *pilums* en *linothorax*!

Jean Lopez

1 Namen gevolgd door een sterretje zijn opgenomen in de verklarende woordenlijst aan het einde van het boek.

I. OORLOGEN EN VELDSLAGEN

Kadesj: de eerste propaganda-overwinning

In de twaalfde eeuw voor Christus verpletterde het leger van Ramses II de Hettieten bij Kadesj. Maar won de farao wel echt? De eerste gedocumenteerde veldslag in de geschiedenis, gevierd op de muren van Egyptische tempels, was ook de eerste grote propagandaoorlog

Door Éric Tréguier

Zware stappen van duizenden soldaten worden begeleid door schrille fluittonen. Met hun koperbruine huid en gewatteerde katoenen borstplaten, hun met buffelhuid bedekte rieten schilden en speren met bronzen punten marcheren ze voort. Driehonderd strijd-wagens met doorgewinterde boogschutters omringen de compacte massa van meer dan drieduizend man en creëren op de flanken een bewegend ballet. Aan het hoofd staat de generaal op zijn ceremoniële strijdswagen, de scepter in zijn hand. Op een paar passen afstand wordt hij gevolgd door zijn persoonlijke garde: een honderdtal ebbenhoutkleurige Nubiërs die met een angstaanjagende *khopesh* zijn uit-gerust, een zwaard in de vorm van de achterpoot van een antilope; dan nog een honderdtal Libiërs met alleen een leren gewaad aan en een cape van koeienhuid. Honderden ezels beladen met uitrusting, geleid door een ontelbaar aantal slaven, volgen in het midden en achteraan.

Op deze tiende dag van de derde maand van het vijfde regeringsjaar van Ramses II slingert de Egyptische Ra-eenheid over de wegen van het huidige Zuid-Syrië. Deze eenheid dankt haar naam aan de beschermgod van de stad waar ze was gestationeerd – de zonnegod Ra in Heliopolis – net als haar drie zustereenheden Amon, Ptah en Seth, die haar vergezelden op deze expeditie. Gezamenlijk vormden ze alles wat het Egypte van de negentiende dynastie op dat moment bij elkaar kon verzamelen.

Het was nog maar net dageraad toen de Ra-eenheid het stoffige plateau betrad vanwaar, na dertig dagen zwaar marcheren, eindelijk het doel van de campagne zichtbaar werd: Kadesj. De trotse stad, bondgenoot van de gevreesde Hettieten*, lag iets naar rechts, een kilometer of vijf van de naderende troepen, op een rots waar de Orontes en een van zijn zijrivieren bij elkaar kwamen.

Ondanks de afstand konden waren massieve wallen duidelijk zichtbaar: de belegering zou moeilijk worden. Maar niemand twijfelde eraan dat ook de muren van Kadesj niet lang bestand waren tegen het machtigste leger van die tijd.

Wat de soldaten niet wisten, was dat het echte doel van Ramses niet de stad zelf was, maar de hele Orontesvallei, die door het koninkrijk Amurru (ten noorden van het huidige Libanon) naar de zee liep. Waarom? Omdat het de belangrijkste route was voor de handel met het Oosten, met name in tin, dat in de bergen van het huidige Afghanistan werd gedolven en door Assyrische kooplieden werd vervoerd. De Hettieten hadden geen mijnen met dit zeldzame metaal, maar het was van vitaal belang voor hen omdat ze er het brons* van vervaardigden voor hun wapens: het koninkrijk Amurru dankte er zijn rijkdom en belang aan.

Een vloedgolf van strijdwagens

Ver van deze geostrategische overwegingen konden de officieren, staand op hun strijdwagens, iets naar links, op ongeveer vier kilometer afstand, het kamp van de vierduizend mannen van de Amon-eenheid zien, die daar sinds de vorige dag met Ramses waren. De Ptah- en Seth-eenheid volgden drie of vier uur marcheren achter hen. De vijandelijke koning Muwatalli* en zijn Hettieten zijn volgens de officieren in Aleppo: dat is een heel eind weg, meer dan een week marcheren. 'Voor de middag,' mompelden sommigen in de gelederen, 'wordt het bivak opgezet en kan iedereen rustig zijn voeten achter een stevige muur van schilden zetten.' Sommige mannen proeven in gedachten al de kruidige smaak van de uien in de gerstepap. IJdele hoop...

Het waren de mannen op de rechterflank die alarm sloegen toen ze onder hun voeten gerommel voelden. Als ervaren soldaten wisten ze wat dat betekende: duizenden paarden! En inderdaad, aan de kant van de kleine heuvel die over hun eenheid uitkeek, zagen ze twintig, honderd, tweehonderd, vijfhonderd of meer strijdwagens op hen afkomen... Hettieten, geen twijfel mogelijk: hun zwaardere strijdwagens konden drie man dragen – bestuurder, boogschutter-piekenier en schilddrager – terwijl de Egyptische strijdwagens alleen een bestuurder en een boogschutter hadden. De bevelen kwamen snel: de mannen probeerden gelederen te vormen, maar het was al te laat. In een angstaanjagende confrontatie raakten een aantal Hettitische strijdwagens frontaal de flank van de Egyptische infanterie, terwijl andere de Egyptische strijdwagens die hen vergezelden uiteendreven. De klap was zo sterk dat sommige strijdwagens dwars door de eenheid heen beukten. Naast het geschreeuw van de gewonden was er het gekraak van botten die werden verpletterd door de paardenhoeven en de wielen van de strijdwagens, het gekletter van speren en de schelle klikken van brons op brons.

De Hettieten, die twee eenheden van het Egyptische leger hadden weggevaagd, worden tegengehouden door het felle verzet van Ramses II en zijn persoonlijke garde.

Ramses ontsteekt in woede...

Binnen tien minuten werd de trotse Ra-eenheid gereduceerd tot een bende voortvluchtigen die door de mannen van Muwatalli met speren tot aan de schildmuur van het kamp van de Amon-eenheid werden achtervolgd. Het was een kwetsbaar obstakel en slecht verdedigd bovendien: de Hettieten vertraagden nauwelijks en drongen het kamp binnen, wat onder de troepen van de farao nog meer paniek veroorzaakte. Ook de Amon-eenheid ging ten onder. Alles leek verloren. Maar Ramses stond op het punt te bewijzen dat hij daadwerkelijk de grote koning was die hij wilde worden... Hij beval de leden van zijn hofhouding te schuilen, verzamelde zijn wacht en trok zijn harnas aan van brons en elektrum, een legering van goud en zilver.

Getuigen vertelden de rest in het Egyptische koninklijke bulletin: 'Ramses besteeg Nakhtemuasé (Overwinning-in-Thebe), zijn grote koets, en galoppeerde weg. Zijne Majesteit was machtig, zijn geest was onbevreesd, en niemand wist hoe hij zich tegen hem op moest staan. Overal waar hij kwam stond de grond in brand en alle vreemde landen werden door zijn hitte verteerd. Zijn ogen waren fel en zijn macht spuwde vuur: hij brak door de gelederen van de Hettieten en de ontelbare vreemde naties die bij hen waren. Zijne Majesteit leek op Seth met zijn grote kracht, op Sekhmet (de godin met het leeuwenkopje) wanneer zij in woede uitbarst; Zijne Majesteit roeide het Hettitische leger tot de laatste man uit, samen met de vele officieren en al hun broeders en alle prinsen van alle vreemde landen die met hen waren meegekomen. Hun soldaten vielen op hun gezicht, de een boven op de ander; Zijne Majesteit doodde hen ter plekke, waardoor de lijken zich opstapelden voor zijn paarden; Zijne Majesteit was helemaal alleen, met niemand bij zich.'

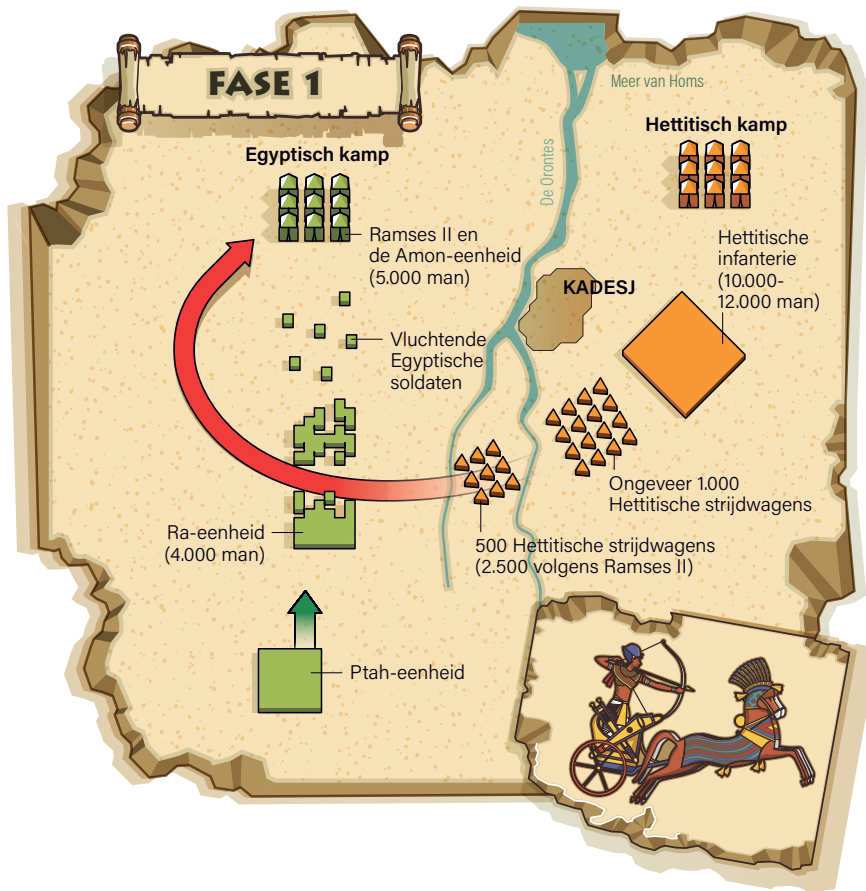
Een woedende aanval inderdaad. En zo was het de beurt aan de Hettieten, die dachten dat de overwinning beklonken was en die het kamp al aan het plunderen waren, om in de verdediging te gaan. Temeer omdat Ramses die dag te maken kreeg met zo'n speling van het lot die veldslagen op hun kop zet: vanuit het noorden stormde een aflossingseenheid binnen. Deze Ne'arin (Egyptologen schatten ze op zo'n tweeduizend man) waren gerenommeerde huurlingen, waarschijnlijk Kanaänieten. Ze stortten zich onmiddellijk in de strijd en wisten de Hettieten af te slaan. Dat lukte extra goed omdat ze versterking hadden gekregen van troepen van de Ptha-eenheid, die in ijltempo vanuit het zuiden aan waren komen lopen. De Hettieten sloegen op de vlucht!

... en Muwatalli komt te laat

En wat deed Muwatalli? Niets. Volgens de Egyptische archieven had hij 3.500 strijdwagens en 19.000 infanteristen, Hettieten of wie door zijn achttien vazalstaten waren gestuurd (Arzawa, Masa, Mukka, Gasgas, Kizzuwatna, Karkemish, Ugarit, Oode, Nuhasse en Kadesj in het bijzonder), maar hij miste de kans van zijn leven. Hij liet zijn voetsoldaten zijn strijdwagens niet volgen, omdat hij niet kon geloven dat de Egyptenaren zo snel verslagen zouden zijn. Volgens de Britse militair historicus Alfred H. Burne in *Aantekeningen over oorlogsvoering*, werd hij ongetwijfeld gehinderd 'door de stofwolken die door de strijd waren opgeworpen'. Toen hij uiteindelijk besloot om nog een eenheid van duizend wagens te sturen, was het te laat. Zijn troepen vluchtten al in de richting van de Orontes. Daar wachtten hen moerassen: ze zouden verdrinken. Twee broers van de koning, zijn secretaris, het hoofd van zijn lijfwachten en vier prinses lieten het leven. De strijd was gestreden.

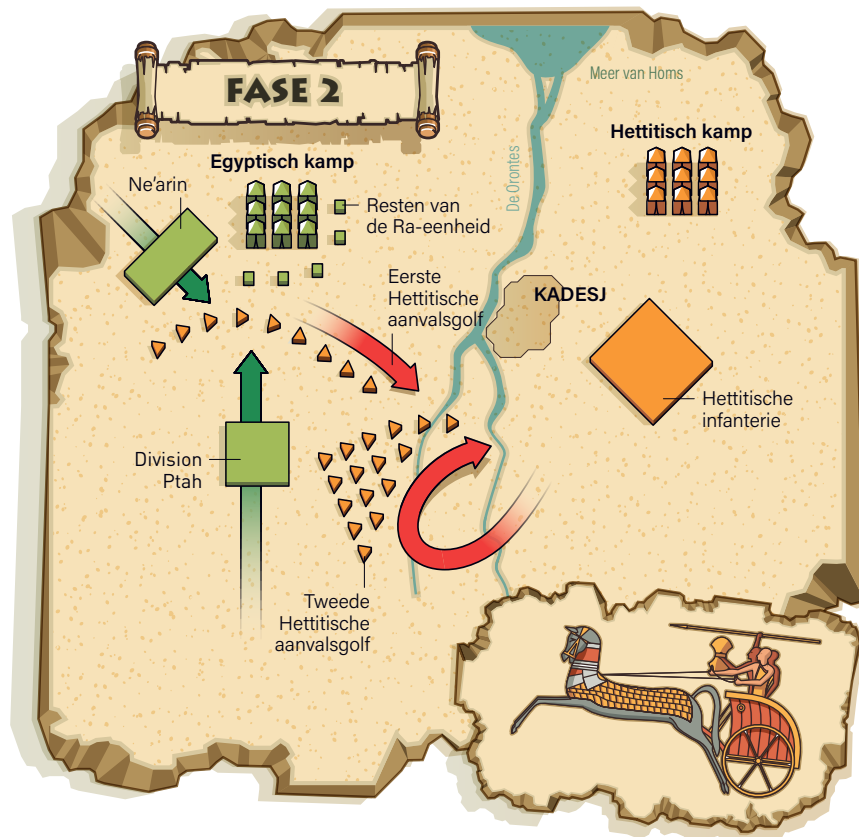
De Hettieten: een beschaving die maar een eeuw duurde

Aan het begin van de twintigste eeuw ontving de Duitse professor Otto Puchstein, een specialist op het gebied van de oudheid, van een vriend een kleitablet uit het stadje Bogazköy (nu Bogazkale) in Centraal-Anatolië. Onmogelijk te vertalen! Vervelend, maar ook spannend voor deze geleerde, die Babylonisch, Soemerisch en Demotisch-Egyptisch beheerste, naast nog een tiental andere schriften. Hij reisde af naar de vindplaats en groef daar in 1907 een van de grootste steden uit de oudheid op: Hattusas, hoofdstad van het vierde rijk van het Oude Oosten, de evenknie van Babylon, Assyrië en Egypte.

DE STRIJD

De Ra-eenheid, die op weg was naar het kamp van Ramses, werd verrast en vernietigd door een colonne van enkele honderden Hettitische strijdwagens, die in haar kielzog ook de Amon-eenheid uitschakelde en vervolgens Ramses bedreigde. Door de moed van de farao – en de komst van versterkingen – werden de Hettieten gedwongen om zich terug te trekken, zonder ook maar ergens hun infanterie te hebben ingezet. Ze verloren een paar honderd man, de Egyptenaren tussen de twee- en vierduizend, maar op het slagveld bleven ze heer en meester.

Egyptische strijdagens, met hun assen ver naar achteren, waren stabiel en wendbaarder dan die van de Hettieten, maar ook kwetsbaarder.

Angus McBride

De Egyptenaren bleven heer en meester op het land, niet zozeer door de dapperheid van hun leger als wel doordat Muwatalli's briljante manoeuvre volkomen mislukte. Ramses rapporteerde dat Muwatalli hem om de 'levensadem' had gevraagd, met andere woorden, dat hij zijn nederlaag had toegegeven. De Britse egyptoloog Sir Alan Gardiner heeft tussen de Egyptische inscripties zelfs de smeekbede gevonden die Muwatalli tot hem zou hebben gericht: 'Wees niet te streng voor ons, zegevierende koning, laat ons ademen!'

Een overwinning die in het geheugen van heel Egypte gegrift staat...

Het Egyptische leger verloor waarschijnlijk tussen de twee- en vierduizend man: veel meer dan de Hettieten, die hun leger niet echt hadden ingezet. Maar dat maakt niet uit! Kadesj zou de overwinning zijn die Ramses nodig had. Om de hele wereld en vooral zijn eigen volk te overtuigen, bezaaide hij Egypte letterlijk met getuigenissen van zijn triomf. De strijd is afgebeeld in maar liefst vijf grote tempels: in Abu Simbel, Abydos, op twee muren van de tempel van Ra in Karnak en in Luxor in de tempel van Amon, en in Thebe op vier muren van het Ramesseum (graftempel). En dat is nog niet alles: archeologen hebben meerdere exemplaren opgegraven van teksten die in opdracht van Ramses zijn gemaakt ter herinnering aan de overwinning op de Hettieten. De bekendste zijn een gedicht dat wordt toegeschreven aan de schrijver Pen-ta-ur, een officieel verslag dat bekendstaat als het 'bulletin,' en nauwgezette beschrijvingen uit de tijd van Ramses van de beelden die op de tempels staan. Allemaal vierten ze – uiteraard – de totale overwinning van de farao op de Hettieten. Dankzij deze documenten kan voor het eerst in de geschiedenis het verloop van een grote veldslag worden gereconstrueerd.

Eeuwenlang zal niemand deze versie in twijfel trekken. Tot 1907 en de ontdekking van Hattusas, verder naar het noorden op de Anatolische hoogvlakten waar de steppenwind vrij spel heeft. De Hettitische hoofdstad herbergde een enorme bibliotheek: 30.000 kleitabletten waarvan het ongeveer tien jaar zou duren om ze te ontcijferen. En wat vertellen deze? Dat de Egyptenaren de slag wonnen maar de oorlog verloren! Muwatalli II, die vanaf de oevers van de Orontes het Hettitische offensief leidde, liet geen verslag achter van de veldslag. Maar zijn neef Tudhaliya IV verwijst naar de overwinning van zijn volk in een verdrag met koning Shaushgamuwa van Amurru. Hij herinnert zich dat hij 'terugkeerde naar het land Apa op het moment dat Muwatalli de koningen van Egypte en Amurru had verslagen.' De Hettitische tabletten lieten ook twee andere verontrustende afwijkingen zien, waardoor Egyptologen eindelijk passages die tot dan toe onbegrijpelijk waren gebleven konden duiden.

'Hé Ramses, stop met je praatjes!'

Had de farao in de opwindende van de strijd een visioen? In het gedicht van Pen-ta-ur legt hij uit dat midden in de strijd zijn beschermgod Amon aan hem verscheen en zei: 'Ramses, geliefde van Amon! Ik ben bij je, ik ben het, je vader, mijn hand is bij de jouwe. Ik ben meer waard dan honderdduizenden mannen, ik, de meester van de overwinning en van de moed.' Dit visioen lijkt zijn hoofd zo op hol te hebben gebracht dat hij er de rest van zijn leven nog vaak over zou vertellen.

... en sterk is overdreven

De eerste afwijking is dat de Egyptenaren een dag na de gevechten het slagveld verlieten, zonder de Hettieten te achtervolgen of Kadesj te belegeren. Dat is volledig in strijd met de gewone gang van zaken in die tijd. De teksten zeggen dat Ramses de strijd op de tweede dag voortzette om 'de rebellen te straffen'. Welke rebellen? De Hettieten? Onmogelijk: Ramses heeft ze nooit zo genoemd. Een ander leger? Onwaarschijnlijk: het is moeilijk voor te stellen dat een derde macht zich tussen de twee strijdende partijen heeft gewaagd. Na jaren onderzoek is er tegenwoordig consensus: het was het Egyptische leger zelf! Volgens het officiële bulletin was Ramses woedend omdat hij op het meest cruciale moment in de steek werd gelaten. Hij zou een deel van de mannen van Amon en Ra, de eenheden die zich hadden teruggetrokken, laten executeren. Dit is het eerste voorbeeld geweest van 'decimering', de Romeinse praktijk om per tien soldaten één willekeurige soldaat te executeren en zo een eenheid voor ongehoorzaamheid te straffen.

Wat er daarna gebeurde? 'Het enige dat we zeker weten is dat hij zich op de tweede dag moest terugtrekken,' zegt de Canadese historicus Antonio Santosuosso. Het moet gezegd worden dat Ramses na het verlies van een deel van zijn troepen niet langer de slagkracht had om door te stoten. De volgende dag sloeg het Egyptische leger zijn kamp op. De Hettieten zaten hen op de hielen: Muwatalli achtervolgde hen tot aan Damascus. De gevolgen waren catastrofaal voor Ramses: Kadesj bleef in Hettitische handen. Muwatalli plaatste zelfs een nieuwe koning op de troon van het koninkrijk Amurru. Nu blijkt wat er werkelijk waar is van de Egyptische kant van het verhaal: het was een vorm van propaganda, vergelijkbaar met de triomfantelijke verslagen van de napoleontische *Moniteur* over de Russische veldtochten, of met de zogenaamde 'elastische verdediging' van het Derde Rijk waar de *Völkischer Beobachter* in 1945 nog van sprak. 'Lang voor de komst van televisie en reclame,' aldus de Britse egyptoloog Kenneth Anderson Kitchen, 'begrepen de farao's het langetermijneffect van het erin rammen van een boodschap.'

Uiteindelijk kostte het Ramses negen jaar oorlog en drie grote veldtochten om iets terug te winnen van wat hij bij Kadesj verloor. Maar rond 1258 voor Christus tekenden de twee koninkrijken het eerste bekende alliantieverdrag in de geschiedenis. Sporen hiervan zijn te vinden op de muren van Karnak en in verschillende tabletten in Hattusas: 'Ramses, de grote koning, koning van het land Egypte, zal nooit het land Hatti aanvallen om het in bezit te nemen. En Hattushili, de grote koning, de koning van het land Hatti, mag nooit het land Egypte aanvallen om het in bezit te nemen.' Dit verdrag is nooit verbroken.

Tijdlijn

1354-1324 v.Chr.	De Hettieten vernietigen het koninkrijk van Mitanni (het huidige Syrië), bondgenoot van Egypte. Begin van de rivaliteit.
Omstreeks 1310 v.Chr.	Farao Horemheb (1322-1294 v.Chr.) steunt zonder succes de opstand van Hettitische vazallen in Syrië.
1294 v.Chr.	Ramses I wordt farao.
1292-1279 v.Chr.)	Sety I behaalt een aantal overwinningen op de Hettieten in Syrië, maar zonder vervolg.
1279 v.Chr. (?)	Komst van Ramses II.
1274 v.Chr. (?)	Slag bij Kadesj, status quo.
1272-1270 v.Chr. (?)	Nieuwe veldtochten van Ramses II in Syrië, zonder vervolg.
1258 v.Chr. (?)	Onder Assyrische druk tekent Hattushili III, de opvolger van Muwatalli II een vredesverdrag met Ramses II.